INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF
Contemporary Pedagogical and Philological Research
2026 / No. 1(2)

SCIENCE CONNECTS PEOPLE

EKOLOGIK HUQUQBUZARLIKLAR UCHUN YURIDIK JAVOBGARLIKNI TAKOMILLASHTIRISH

Mo‘ydinova Xonzodabegim Elyorbek qizi
Andijon qishloq xo‘jaligi va agrotexnologiyalar instituti talabasi
E-mail: x.elyorbekovna@gmail.com
Valixonova Gulnora Komiljonovna
Andijon qishloq xo‘jaligi va agrotexnologiyalar instituti t.f.f.d., dotsent

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasida ekologik huquqbuzarliklar uchun yuridik javobgarlikning huquqiy asoslari, mavjud javobgarlik turlari va ularni qo‘llash amaliyotining samaradorligi tahlil qilinadi. Atrof-muhitning ifloslanishi, tabiiy resurslardan oqilona foydalanmaslik, noqonuniy daraxt kesish, chiqindilarni belgilangan talablarga zid ravishda joylashtirish va ekologik xavfsizlik qoidalarini buzish kabi holatlarning huquqiy oqibatlariga alohida e’tibor qaratiladi. Shuningdek, ekologik huquqbuzarliklarning oldini olishda ma’muriy, jinoiy, fuqaroviy-huquqiy va intizomiy javobgarlikning o‘rni, ekologik zararlarni qoplash mexanizmlari hamda javobgarlikning muqarrarligi prinsipining ahamiyati o‘rganiladi. Tadqiqot davomida milliy qonunchilik va xalqaro tajriba asosida ekologik javobgarlik tizimida mavjud muammolar aniqlanib, uni yanada takomillashtirishga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar: ekologik huquqbuzarlik, yuridik javobgarlik, ekologik xavfsizlik, atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslar, ekologik zarar, ma’muriy javobgarlik, jinoiy javobgarlik, ekologik nazorat, qonun ustuvorligi, tabiatni muhofaza qilish, javobgarlikning muqarrarligi.

KIRISH: Bugungi kunda atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va ekologik xavfsizlikni ta’minlash butun dunyo miqyosida dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Sanoat korxonalarining ko‘payishi, ishlab chiqarish jarayonlarining kengayishi, tabiiy resurslardan me’yoridan ortiq foydalanish

hamda turli chiqindilarning atrof-muhitga chiqarilishi ekologik muammolarning kuchayishiga sabab bo‘lmoqda. Bunday sharoitda ekologik qonunchilik talablariga rioya etilishini ta’minlash va huquqbuzarliklarning oldini olish alohida ahamiyat kasb etadi. Ekologik huquqbuzarliklar nafaqat tabiatga, balki insonlarning hayoti, sog‘lig‘i va yashash sharoitlariga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli bunday huquqbuzarliklarni sodir etgan shaxslarga nisbatan yuridik javobgarlik choralarini qo‘llash, yetkazilgan ekologik zararni qoplash hamda kelgusida shunga o‘xshash holatlarning oldini olish muhim huquqiy vazifa hisoblanadi. Yuridik javobgarlik ekologik qonunchilik talablarini buzgan shaxsga nisbatan davlat tomonidan belgilangan majburlov choralarini qo‘llash orqali qonuniylikni ta’minlashga xizmat qiladi. O‘zbekiston Respublikasida ham ekologik xavfsizlikni ta’minlash va atrof-muhitni muhofaza qilish davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mamlakatimizda ushbu sohadagi munosabatlar Konstitutsiya, “Tabiatni muhofaza qilish to‘g‘risida”gi Qonun, Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeks, Jinoyat kodeksi hamda boshqa normativ-huquqiy hujjatlar bilan tartibga solinadi. Mazkur hujjatlarda ekologik talablarni buzganlik uchun ma’muriy, jinoiy, fuqaroviy-huquqiy va intizomiy javobgarlik asoslari belgilangan. Shuningdek, 2026-yil 4-maydagi O‘RQ-1143-son Qonun bilan ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiatdan foydalanish sohasidagi ayrim huquqbuzarliklar uchun javobgarlik kuchaytirildi. Ushbu o‘zgarishlar ekologik qonunchilik talablariga rioya etilishini ta’minlash, huquqbuzarliklarning oldini olish va aybdor shaxslarning javobgarligini oshirishga qaratilgan. Bu esa ekologik huquqbuzarliklar uchun yuridik javobgarlik tizimini yanada takomillashtirish masalasini ilmiy jihatdan o‘rganish zaruratini yuzaga keltiradi. Mazkur maqolaning asosiy maqsadi O‘zbekiston Respublikasida ekologik huquqbuzarliklar uchun yuridik javobgarlikning huquqiy asoslarini tahlil qilish, amaldagi javobgarlik choralarining samaradorligini baholash hamda ushbu tizimni takomillashtirishga doir taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Ushbu maqsadga

erishish uchun ekologik huquqbuzarlik tushunchasi va uning asosiy belgilarini yoritish, ekologik huquqbuzarliklar uchun belgilangan javobgarlik turlarini o‘rganish, amaldagi qonunchilikdagi muammolarni aniqlash hamda ekologik zararlarni qoplash mexanizmlarini takomillashtirish masalalarini tahlil qilish vazifalari belgilangan. Mazkur ilmiy maqolani tayyorlash jarayonida ekologik huquqbuzarliklar uchun yuridik javobgarlikni takomillashtirish masalalarini har tomonlama o‘rganish maqsadida bir qator ilmiy tadqiqot usullaridan foydalanildi.

Xususan, tizimli tahlil, qiyosiy-huquqiy tahlil, tarixiy-huquqiy, mantiqiy tahlil, umumlashtirish va ilmiy prognozlash usullari tadqiqotning asosiy metodologik asosini tashkil etdi. Tizimli tahlil usuli orqali ekologik huquqbuzarliklar uchun belgilangan yuridik javobgarlikning amaldagi mexanizmlari, ularning o‘zaro bog‘liqligi hamda huquqni qo‘llash amaliyotidagi mavjud muammolar o‘rganildi. Qiyosiy-huquqiy tahlil yordamida O‘zbekiston qonunchiligidagi ekologik javobgarlik normalari xorijiy davlatlar tajribasi bilan taqqoslanib, milliy qonunchilikni takomillashtirish imkoniyatlari aniqlandi. Tarixiy-huquqiy usul asosida ekologik qonunchilikning shakllanishi va rivojlanish bosqichlari tahlil qilindi. Mantiqiy tahlil usuli orqali ekologik huquqbuzarliklarning kelib chiqish sabablari, ularning atrof-muhitga yetkazadigan zarari va yuridik javobgarlikning samaradorligi o‘rganildi. Shuningdek, umumlashtirish usuli yordamida ilmiy adabiyotlar, qonunchilik hujjatlari va huquqni qo‘llash amaliyotida uchraydigan muammolar tahlil qilinib, tegishli ilmiy xulosalar shakllantirildi. Ilmiy prognozlash usuli orqali esa ekologik huquqbuzarliklar uchun javobgarlik choralarini kuchaytirish, ekologik nazorat mexanizmlarini takomillashtirish hamda atrof-muhitni muhofaza qilishda huquqiy samaradorlikni oshirishga qaratilgan takliflar ishlab chiqildi.]Ushbu metodlar tadqiqot mavzusini chuqur yoritish, mavjud qonunchilikdagi kamchiliklarni aniqlash va ekologik huquqbuzarliklarning oldini olishga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflarni asoslash imkonini berdi.

Ilmiy ishning natijalari: Tadqiqot davomida ekologik huquqbuzarliklar uchun yuridik javobgarlikni qo‘llashning amaldagi holati, qonunchilikdagi mavjud mexanizmlar hamda ularni takomillashtirish zarurati tahlil qilindi. O‘rganishlar natijasida ekologik huquqbuzarliklarga qarshi kurashishda faqat ma’muriy jarimalar bilan cheklanib qolmasdan, huquqbuzarlik oqibatlarini bartaraf etish va yetkazilgan ekologik zararni to‘liq qoplashga qaratilgan huquqiy choralarni kuchaytirish lozimligi aniqlandi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 49-moddasida har kim qulay atrof-muhitga va uning holati to‘g‘risidagi ishonchli axborotga ega bo‘lish huquqiga egaligi belgilangan. Shuningdek, davlat atrof-muhitni muhofaza qilish, ekologik muvozanatni saqlash va fuqarolarning ekologik huquqlarini ta’minlash majburiyatini o‘z zimmasiga olgan. Bu norma ekologik huquqbuzarliklar uchun javobgarlik tizimini takomillashtirishning konstitutsiyaviy-huquqiy asosini tashkil etadi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, ekologik qonunchilik buzilishlari soni ortib borayotgani masalaning dolzarbligini ko‘rsatadi. Xususan, 2026-yil 30-aprelda e’lon qilingan rasmiy ma’lumotlarga ko‘ra, 2024-yilda ekologiya sohasida 47 mingdan ortiq, 2025-yilda esa 59 mingdan ortiq ma’muriy huquqbuzarlik aniqlangan. Ushbu ko‘rsatkich ekologik nazorat va javobgarlik choralarining samaradorligini yanada oshirish zarurligini ko‘rsatadi. Shuningdek, 2025-yil davomida respublika bo‘yicha 10 199 ta ekologik huquqbuzarlik holati aniqlangani, shulardan 2 421 tasi bo‘yicha ma’muriy javobgarlik choralari qo‘llanilgani haqida ma’lumot berilgan. Qolgan 7 778 ta holat yuzasidan tegishli tartib-taomillar amalga oshirilgan. Ushbu ma’lumotlar ekologik huquqbuzarliklarni aniqlash bilan bir qatorda, ularga nisbatan o‘z vaqtida .Tadqiqot davomida O‘zbekiston Respublikasi Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksining VIII bobi ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiatdan foydalanish sohasidagi huquqbuzarliklar uchun ma’muriy javobgarlik masalalariga bag‘ishlangani o‘rganildi. Mazkur normalar ekologik qonunchilik talablarini buzgan shaxslarga nisbatan javobgarlik choralarini qo‘llashning muhim huquqiy asosidir.

SCIENCE CONNECTS PEOPLE

Tadqiqot asosida quyidagi ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqildi:

1. **Jarimalar miqdorini takomillashtirish.** Ekologik huquqbuzarlik uchun belgilanadigan jarima miqdorini huquqbuzarlik oqibatida tabiatga yetkazilgan zarar, uning ko‘lami va takroriyligiga mutanosib ravishda belgilash lozim.

2. **Yuridik shaxslarning javobgarligini kuchaytirish.** Ekologik talablarga rioya qilmaydigan korxona va tashkilotlarga nisbatan moliyaviy sanksiyalarni kuchaytirish, zarur hollarda ularning ekologik xavf tug‘diruvchi faoliyatini vaqtincha cheklash mexanizmlarini takomillashtirish zarur.

3. **Ekologik zararni qoplash tizimini rivojlantirish.** Tabiiy resurslarga yetkazilgan zararni undirish bilan bir qatorda, buzilgan ekologik muhitni tiklash majburiyatini ham kuchaytirish kerak.

4. **Raqamli ekologik nazoratni kengaytirish.** Foto va videokuzatuv, sun’iy intellekt hamda avtomatlashtirilgan monitoring tizimlaridan foydalanish orqali ekologik huquqbuzarliklarni tezkor aniqlash imkoniyatlarini oshirish lozim.

5. **Huquqbuzarliklarning oldini olishga e’tibor qaratish.** Aholi va tadbirkorlik subyektlari o‘rtasida ekologik-huquqiy targ‘ibot ishlarini kuchaytirish, ekologik madaniyatni shakllantirish zarur.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari ekologik huquqbuzarliklar uchun yuridik javobgarlik tizimini takomillashtirishda jazoning muqarrarligi, yetkazilgan zararning to‘liq qoplanishi, huquqbuzarliklarning oldini olish va ekologik nazoratning zamonaviy mexanizmlarini joriy etish asosiy ustuvor yo‘nalishlar bo‘lishi kerakligini ko‘rsatdi.

XULOSA: Xulosa qilib aytganda, ekologik huquqbuzarliklar uchun yuridik javobgarlikni takomillashtirish bugungi kunda O‘zbekiston huquqiy tizimining dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Chunki atrof-muhitning ifloslanishi, tabiiy resurslardan oqilona foydalanmaslik, noqonuniy daraxt kesish, suv va atmosfera havosiga zararli moddalarni chiqarish kabi holatlar nafaqat tabiatga, balki inson salomatligi, jamiyat farovonligi va kelajak avlodlar manfaatlariga ham jiddiy xavf tug‘diradi. Tadqiqot

davomida ekologik huquqbuzarliklar uchun belgilangan ma’muriy, fuqaroviy-huquqiy va jinoiy javobgarlik choralarining ahamiyati o‘rganildi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ekologik qonunchilikda javobgarlik choralarining mavjudligi muhim bo‘lsa-da, ularning amaliy ijrosini kuchaytirish, huquqbuzarliklarning oldini olish va yetkazilgan zararni to‘liq qoplash mexanizmlarini takomillashtirish zarur. Muallif fikricha, ekologik huquqbuzarliklar uchun javobgarlikni kuchaytirishda faqat jarima miqdorini oshirish bilan cheklanib qolmaslik kerak. Eng avvalo, tabiatga yetkazilgan zararni bartaraf etish, buzilgan ekologik muhitni tiklash va huquqbuzarlik sodir etgan shaxslarning javobgarlikdan qochib ketishiga yo‘l qo‘ymaslik ustuvor vazifa bo‘lishi lozim. Ayniqsa, yirik korxonalar va ekologik xavfi yuqori bo‘lgan ishlab chiqarish subyektlari faoliyati ustidan davlat ekologik nazoratini kuchaytirish muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, ekologik huquqbuzarliklarni aniqlashda raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt, masofaviy kuzatuv va avtomatlashtirilgan monitoring tizimlaridan foydalanish samarali natija berishi mumkin. Bunday mexanizmlar huquqbuzarliklarni tezkor aniqlash, dalillarni to‘plash va qonuniy choralarni o‘z vaqtida qo‘llash imkoniyatini kengaytiradi.

Tadqiqot yakunida ekologik javobgarlik tizimini takomillashtirish bo‘yicha quyidagi xulosalarga kelindi: ekologik huquqbuzarliklar uchun javobgarlikning muqarrarligini ta’minlash;yetkazilgan ekologik zararni hisoblash va undirishning shaffof mexanizmlarini ishlab chiqish; takroriy ekologik huquqbuzarliklar uchun javobgarlik choralarini kuchaytirish; korxona va tashkilotlarning ekologik majburiyatlari ustidan nazoratni oshirish; ekologik huquqiy savodxonlik va aholining ekologik madaniyatini rivojlantirish.

Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, ekologik huquqbuzarliklar uchun yuridik javobgarlikning samaradorligi faqat qo‘llanilgan jazo bilan emas, balki uning kelgusida huquqbuzarliklarning oldini olishga qanchalik xizmat qilishi bilan ham belgilanadi. Shu sababli ekologik javobgarlik tizimini zamonaviy talablar asosida

takomillashtirish, qonunchilik normalarini amaliyot bilan uyg‘unlashtirish va ekologik xavfsizlikni ta’minlash davlat hamda jamiyatning ustuvor vazifalaridan biri bo‘lib qolishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.

2. O‘zbekiston Respublikasining 1992-yil 9-dekabrdagi 754-XII-sonli «Tabiatni muhofaza qilish to‘g‘risida»gi Qonuni. Lex.uz.

3. O‘zbekiston Respublikasining 2013-yil 27-dekabrdagi O‘RQ-363-sonli «Ekologik nazorat to‘g‘risida»gi Qonuni. Lex.uz.

4. O‘zbekiston Respublikasining Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksi. 1994-yil 22-sentabr. Lex.uz.

5. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. 1994-yil 22-sentabr.

6. O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi. 1995-yil 21-dekabr va 1996-yil 29-avgust.

7. Brinchuk M.M. Экологическое право: учебник. – Москва: Юристъ, 2004.

8. Bogolyubov S.A. Экологическое право: учебник. – Москва: Юрайт.

9. O‘zbekiston Respublikasida ekologiya huquqi bo‘yicha darslik va o‘quv qo‘llanmalar.

10. Ekologik xavfsizlik, atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish masalalariga oid ilmiy maqolalar.